

ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ ВИЩОЇ ТА ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

УДК 37.013.77:796.011.3:374.7

DOI <https://doi.org/10.52726/as.pedagogy/2026.1.1>

О. В. БАНІТ

*доктор педагогічних наук, старший науковий співробітник,
професор кафедри менеджменту,
Київський національний економічний університет імені Вадима Гетьмана;
старший науковий співробітник відділу андрагогіки,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна Національної академії
педагогічних наук України, м. Київ, Україна
Електронна пошта: olgabanit@gmail.com
<http://orcid.org/0000-0001-9002-6439>*

В. А. БОНДАР

*здобувач третього (освітньо-наукового) рівня вищої освіти,
Інститут педагогічної освіти і освіти дорослих імені Івана Зязюна Національної академії
педагогічних наук України, м. Київ, Україна
Електронна пошта: bondarvitalii0207@gmail.com
<http://orcid.org/0009-0002-5913-9034>*

ПРОФЕСІЙНИЙ ТА ОСОБИСТІСНИЙ РОЗВИТОК ВЧИТЕЛЯ ФІЗИЧНОЇ КУЛЬТУРИ В УМОВАХ НЕФОРМАЛЬНОЇ ТА ІНФОРМАЛЬНОЇ ОСВІТИ

У статті розкрито особливості професійного та особистісного розвитку вчителів фізичної культури в умовах неформальної та інформальної освіти. Обґрунтовано, що в умовах сучасних суспільних трансформацій традиційна формальна освіта має доповнюватися гнучкими траєкторіями саморозвитку. Визначено суть неформальної та інформальної освіти вчителя фізичної культури як безперервного процесу самовдосконалення через індивідуальну пізнавальну діяльність та накопичення практичного досвіду в професійному середовищі.

Особливу увагу приділено визначенню педагогічних умов, що сприяють ефективності цього процесу: науково-організаційному супроводу, демократичному стилю керівництва, участі в експериментально-дослідницькій діяльності. У дослідженні з'ясовано, що особистісний розвиток, який базується на рефлексії, самомотивації та позитивній «Я-концепції», є фундаментом для зростання професійної майстерності. Охарактеризовано ключові професійні здібності (дидактичні, академічні, перцептивні, мовні, авторитарні), що формуються у вчителя в процесі неформального навчання. Зроблено висновок, що синергія різних форм освіти забезпечує цілісну ідентифікацію особистості з професією та високу результативність фізкультурно-педагогічної діяльності.

У контексті системного підходу умови неформальної та інформальної освіти, що сприяють професійному й особистісному розвитку вчителів фізичної культури, розглядаємо як багаторівневу систему взаємодії об'єкта, суб'єкта, середовища, в якому формується, розвивається потреба в саморозвитку. Стимулювання саморозвитку, як одна з таких умов, характеризується єдністю мети, змісту, форм, методів, прийомів, засобів діяльності керівника та інших суб'єктів, відповідно до психологічних, вікових особливостей, індивідуального стилю діяльності, досвіду, статевих відмінностей та специфіки інноваційної діяльності.

Ключові слова: неформальна освіта, інформальна освіта, вчитель фізичної культури, професійний розвиток, особистісний саморозвиток.

Поставлення проблеми. Актуальність дослідження професійного й особистісного розвитку вчителя фізичної культури зумовлена необхідністю виходити за межі формального навчання, трансформуючись у без-

перервний процес навчання впродовж життя. Ефективність педагогічної діяльності сьогодні залежить не лише від дидактичних навичок, а й від внутрішньої мотивації, рефлексивності та здатності вчителя самостійно проектувати

свій розвиток. Найважливішим завданням цього процесу стає гармонізація неформальної та інформальної освіти. В умовах сучасної освітньої парадигми такий підхід дозволяє компенсувати недоліки традиційної освіти й оперативно адаптуватися до запитів сучасного суспільства.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичне підґрунтя для вивчення проблем професійної підготовки вчителів фізичної культури та тренерів закладено у працях відомих українських вчених: Ю. Ляного, І. Ляхової, Л. Романишиної, Т. Ротерс, В. Сидоренка та О. Тимошенка. Концептуальні засади формування фахівців цієї галузі ґрунтовно досліджували О. Архіпов, Л. Безкоровайна, Е. Вільчковський, М. Носко, В. Платонов, Л. Сущенко, Б. Шиян та інші. У своїх роботах науковці одностайно наголошують, що стан фізичного виховання молоді та здоров'я населення є стратегічним показником оборонного й економічного потенціалу держави. Водночас вони вказують на те, що однією з причин сучасних кризових тенденцій у цій сфері є певні недоліки у класичній системі підготовки кадрів, що не завжди встигає за стрімкими змінами соціуму.

Попри значний науковий доробок, питання професійного та особистісного розвитку вчителя фізичної культури саме в умовах неформальної та інформальної освіти залишається недостатньо розкритим. Результати вивчення реального стану готовності вчителів до саморозвитку свідчать про те, що механізми, які б пояснювали зв'язок між індивідуальною пізнавальною діяльністю педагога та його професійною ефективністю в нових соціально-економічних і культурних умовах, потребують глибшого теоретичного обґрунтування. Це зумовлює необхідність переосмислення ролі неформальної та інформальної як ключових чинників модернізації фізкультурної освіти.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні та визначенні педагогічних умов професійного й особистісного розвитку вчителів фізичної культури в просторі неформальної та інформальної освіти.

Методи дослідження. Для досягнення мети дослідження та обґрунтування визначених умов було використано комплекс

взаємопов'язаних методів дослідження. Теоретичні методи охоплювали системний та порівняльний аналіз науково-педагогічної літератури, нормативно-правових актів (зокрема Закону України «Про освіту») та концептуальних засад освіти дорослих для уточнення сутності неформальної та інформальної освіти. Емпіричні методи включали вивчення та узагальнення педагогічного досвіду, спостереження за професійною діяльністю вчителів у природних умовах (уроків, тренувань, змагань). Методи самоаналізу та рефлексивної оцінки дозволили виявити внутрішні ціннісно-сміслові чинники професійного й особистісного вдосконалення вчителів фізичної культури.

Виклад основного матеріалу. Найголовніше завдання системи освіти в сучасному суспільстві – це забезпечення вільного й відкритого доступу до освіти всім, хто бажає, з урахуванням здібностей, інтересів і потреб кожної людини. Реалії сьогодення вимагають додатково навчатися або перенавчатися навіть тим фахівцям, які вже здобули вищу освіту. Таке додаткове навчання може продовжуватися в умовах неформальної та інформальної освіти. Неформальна освіта розглядається як організована, структурована та цілеспрямована освітня діяльність, що здійснюється за межами закладів традиційної формальної освіти й спрямована на задоволення різноманітних освітніх потреб людини. Неформальна освіта є важливою складовою Концепції освіти дорослих. Як зазначає Л. Лук'янова, неформальна освіта уможливує набуття знань, умінь і навичок дорослими людьми, сприяє їхній адаптації до постійних змін у соціальному середовищі, компенсує недоліки й суперечності формальної освіти, формує здатність до подальшого психологічного, особистісного та соціального розвитку людини [умови, що створюються в процесі навчально-пізнавальної діяльності для творчої самореалізації вчителів фізичної культури; ключовою серед них є науково-організаційний супровід, що забезпечує процесуальну обґрунтованість етапів саморозвитку вчителів фізичної культури, впровадження, достовірність моніторингових даних, можливість відтворення нових освітніх ідей в різних соціально-педагогічних

обставинах [демократичний стиль керівництва роботою фахівців у галузі фізичної культури і спорту, основними ознаками якого є колегіальність, заохочення ініціативи; вчителі фізичної культури за демократичного стилю керівництва є не просто виконавцями рішень керівника, а сприймають цілі своєї роботи як власні цінності та інтереси. Цей стиль активізує ініціативність педагогів, є передумовою нестандартних рішень, сприяє поліпшенню морально-психологічного клімату та загальної задоволеності вчителів. За таких умов учителі фізичної культури мають змогу навчатися один у одного, бути джерелом інформації, а у своєму саморозвитку враховувати індивідуально-психологічні властивості, потреби, інтереси колег, обирати адекватно ситуації для саморозвитку в умовах неформальної та інформальної освіти;

– систематичне підвищення кваліфікації фахівців у галузі фізичної культури і спорту в таких напрямках: інтеграція формальних, неформальних та інформальних умов саморозвитку з використанням онлайн технологій; персоналізація (здатність створювати освітнє середовище, яке дає змогу вчителям реалізувати власні цілі, темп, способи саморозвитку); онлайн-взаємодія (здатність налагодити ефективне спілкування з колегами з інших закладів освіти щодо вирішення проблем саморозвитку); використання даних (здатність використовувати цифрові інструменти для контролю активності та ефективності саморозвитку);

– експериментально-дослідницька діяльність, пріоритетними напрямками якої є моніторинг професійного й особистісного розвитку, поширення творчих ідей, обмін досвідом упровадження інноваційних педагогічних технологій у процес саморозвитку вчителя фізичної культури, формування спрямованості на професійне самовдосконалення, опанування активних форм самоосвіти, впровадження інноваційних технологій професійного й особистісного розвитку та вдосконалення педагогічної майстерності, самоаналіз власного рівня професійного саморозвитку;

– активна участь у науково-практичних конференціях надає платформу для обміну знаннями та досвідом між науковцями, дослідниками, педагогами; на таких заходах вчені

та дослідники з різних країн мають можливість представити результати своїх досліджень, обговорити новітні наукові досягнення, а також обмінятися ідеями та поглядами на майбутні напрями розвитку науки збагачувати власний досвід, бути в курсі сучасних технологій, трендів та тенденцій у науковій сфері та її окремих галузях; участь у науково-практичних конференціях відкриває перед вчителем фізичної культури нові перспективи для саморозвитку;

– самоосвіта – це форма оволодіння знаннями на високому рівні з ініціативи самого вчителя фізичної культури, встановлення тривалості й часу проведення занять, обсягу й джерел пізнання, а також вибору форми задоволення пізнавальних інтересів і потреб;

Завданнями успішного професійного й особистісного розвитку вчителів фізичної культури є формування професійних здібностей, які класифікують на:

– дидактичні – це здібності передавати адаптований навчальний матеріал, роблячи його доступним; ці здібності полягають в умінні реконструювати навчальний матеріал, «важке робити легким, складне – простим, незрозуміле – зрозумілим» [академічні – для вчителів фізичної культури це здатність вдосконалювати теоретичні основи фізичної культури і педагогіки, анатомії і фізіології, а також прагнути до набуття низки інших знань, передбачених індивідуальною програмою професійного саморозвитку;

– перцептивні – це здатність проникати у внутрішній світ учня, психологічна спостережливість, пов'язана з тонким розумінням особистості школяра і його психічного стану (B. Birte von Haaren-Mack, A. Schaefer, F. Pels, J. Kleinert);

– мовні – це здібності зрозуміло й чітко висловлювати свої думки і почуття за допомогою мови, міміки, пантоміміки;

– авторитарні – це здатність, що характеризується емоційно-вольовим впливом на учнів.

Особистісний та професійний саморозвиток взаємно детерміновані й взаємозумовлені рівнем рефлексивності суб'єктів освіти в умовах неформального та інформального освітнього простору. Продуктивність активізації такого розвитку пов'язана зі зростанням показників рефлексивності: рівнем самопізнання,

самооцінки й самомотивації; самоорганізації, самоконтролю та самореалізації суб'єктів фізкультурно-педагогічної освіти. Рефлексія є процесом і результатом самоаналізу суб'єктом власної свідомості, поведінки, внутрішніх психічних активів і станів, власного досвіду, особистісних якостей. Рівень розвитку вчителя фізичної культури, відображається внутрішньою спрямованістю, самостійно поставленими цілями, ступенем залученості у спільну діяльність, що супроводжуються позитивними, нейтральними або негативними емоціями. Застосування показника самомотивації, як критерію розвитку рефлексивності вчителя фізичної культури, сприяє правильному визначенню місця й рівня сформованості пізнавальних мотивів у процесі саморозвитку. У наукових дослідженнях розроблені основні критерії та показники оцінки результативності та ефективності організації професійного розвитку вчителя фізичної культури, в яких закладені певні відмінності між розвитком і саморозвитком його особистості.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище можемо констатувати, що професійний і особистісний розвиток учителів фізичної культури в умовах неформальної та інформальної освіти має свої особливості. По-перше, мета професійного й особистісного розви-

тку вчителів фізичної культури в умовах неформальної та інформальної освіти полягає в розвитку і стимулюванні позитивної мотивації до професійної діяльності, підвищення своєї майстерності та самореалізації. По-друге, суть професійного й особистісного розвитку вчителів фізичної культури в умовах неформальної та інформальної освіти розкривається в закономірних змінах індивіда й особистості в ході професійної діяльності, зокрема в умовах неформальної та інформальної освіти. По-третє, цей процес характеризується кількісними, якісними і структурними перетвореннями, що забезпечують успішну педагогічну діяльність вчителя фізичної культури, як суб'єкта праці. З огляду на означене, зміст професійного й особистісного розвитку вчителя фізичної культури в умовах неформальної та інформальної фізкультурної освіти має враховувати особливості специфічної спрямованості професійної діяльності.

Актуальним напрямом у перспективі є вивчення механізмів цифрової трансформації самоосвіти, зокрема використання штучного інтелекту та спеціалізованих онлайн-платформ (наприклад, тестової платформи «Вектор») для персоналізації професійного зростання вчителів фізичної культури.

ЛІТЕРАТУРА

1. Баніт, О. В. Інтеграційні процеси формальної та неформальної освіти в Україні. В *1st international scientific and practical conference «Integration of New Knowledge, Research and Innovation Across Europe»*, 2020. (с. 2–4). ДУТ. <https://lib.iitta.gov.ua/id/eprint/720261/>
2. Бех, І. Д. *Особистісно зорієнтоване виховання: науково-методичний посібник*. ІЗМН. 1998.
3. Ващенко, Л. М. Інноваційна політика як динамічна система управління освітою. *Педагогічні інновації столичної освіти: теорія і практика: науково-методичний щорічник*, 2021. 277–289.
4. Закон України Про освіту № 2145-VIII. 2017. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19>
5. Курнишев, Ю. А. *Педагогічні умови професійного саморозвитку майбутніх учителів фізичної культури* (Дисертація кандидата педагогічних наук). Харківський державний педагогічний університет імені Г. С. Сковороди. 2011.
6. Лук'янова, Л. Б. *Концепція освіти дорослих в Україні*. ПП Лисенко М. М. 2011.
7. Лук'янова, Л. Б., & Аніщенко, О. В. *Освіта дорослих: короткий термінологічний словник*. Видавець ПП Лисенко М.М. 2014.
8. Сиявський, В. В., Сергєєнкова, О. П., & Побірченко, Н. А. (Ред.). *Психологічний словник*. МОН України. 2007.
9. Birte von Haaren-Mack, B., Schaefer, A., Pels, F., & Kleinert, J. Stress in Physical Education Teachers: A Systematic Review of Sources, Consequences, and Moderators of Stress. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 2020. 91(2), 279–297. <https://doi.org/10.1080/02701367.2019.1662878>

REFERENCES

1. Banit, O. V. (2020). Intehratsiini protsesy formalnoi ta neformalnoi osvity v Ukraini [Integration processes of formal and non-formal education in Ukraine]. In *1st International Scientific and Practical Conference «Integration of New Knowledge, Research and Innovation Across Europe»* (pp. 2–4). DUT. (In Ukrainian).

2. Bekh, I. D. (1998). *Osobystisno oriientovane vykhovannia: naukovo-metodychnyi posibnyk* [Person-centered upbringing: A scientific and methodological manual]. IZMN. (In Ukrainian).
3. Vashchenko, L. M. (2021). Innovatsiina polityka yak dynamichna systema upravlinnia osvitoiu [Innovation policy as a dynamic system of education management]. *Pedahohichni innovatsii stolychnoi osvity: teoriia i praktyka: naukovo-metodychnyi shchorichnyk* [Pedagogical Innovations of Metropolitan Education: Theory and Practice: Scientific and Methodological Yearbook], 277–289. (In Ukrainian).
4. Law of Ukraine. (2017). *Pro osvitu* [On education] No. 2145-VIII. <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19> (In Ukrainian).
5. Kurnyshev, Yu. A. (2011). *Pedahohichni umovy profesiinoho samorozvytku maibutnikh uchyteliv fizychnoi kultury* [Pedagogical conditions for the professional self-development of future physical education teachers] (Doctoral dissertation). Kharkiv State Pedagogical University named after G. S. Skovoroda. (In Ukrainian).
6. Luk'ianova, L. B. (2011). *Kontseptsiia osvity doroslykh v Ukraini* [The concept of adult education in Ukraine]. PE Lysenko M. M. (In Ukrainian).
7. Luk'ianova, L. B., & Anishchenko, O. V. (2014). *Osvita doroslykh: korotkyi terminolohichnyi slovnyk* [Adult education: A short terminological dictionary]. Publisher PE Lysenko M. M. (In Ukrainian).
8. Syniavskiy, V. V., Serhiienkova, O. P., & Pobirchenko, N. A. (Eds.). (2007). *Psykhologichnyi slovnyk* [Psychological dictionary]. Ministry of Education and Science of Ukraine. (in Ukrainian).
9. Birte von Haaren-Mack, B., Schaefer, A., Pels, F., & Kleinert, J. (2020). Stress in Physical Education Teachers: A Systematic Review of Sources, Consequences, and Moderators of Stress. *Research Quarterly for Exercise and Sport*, 91(2), 279–297. <https://doi.org/10.1080/02701367.2019.1662878> (in English).

O. V. BANIT

Doctor of Pedagogical Sciences, Senior Researcher,

Professor at the Department of Management,

Vadym Hetman Kyiv National Economic University;

Senior Research Fellow at the Department of Andragogy,

Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical Education and Adult Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: olgabanit@gmail.com

<http://orcid.org/0000-0001-9002-6439>

V. A. BONDAR

Postgraduate Student, Ivan Ziaziun Institute of Pedagogical Education and Adult Education of the National Academy of Educational Sciences of Ukraine, Kyiv, Ukraine

E-mail: bondarvitalii0207@gmail.com

<http://orcid.org/0009-0002-5913-9034>

PROFESSIONAL AND PERSONAL DEVELOPMENT OF A PHYSICAL EDUCATION TEACHER IN THE CONTEXT OF NON-FORMAL AND INFORMAL EDUCATION

The article reveals the peculiarities of professional and personal development of physical education teachers in the context of non-formal and informal education. It is substantiated that under the conditions of modern social transformations, traditional formal education must be complemented by flexible trajectories of self-development. The essence of non-formal and informal education for a physical education teacher is a continuous process of self-improvement through individual cognitive activity and the accumulation of practical experience within the professional environment.

Particular attention is paid to identifying the pedagogical conditions that contribute to the effectiveness of this process: scientific and organizational support, a democratic management style, and participation in experimental research. The study finds that personal development grounded in reflection, self-motivation, and a positive «Self-concept» serves as the foundation for the development of professional mastery. The key professional abilities (didactic, academic, perceptive, linguistic, and authoritative) that are developed through non-formal learning are characterized. It is concluded that the synergy of various forms of education ensures the holistic identification of the individual with the profession and the high efficiency of physical education and pedagogical activity.

In the context of a systemic approach, the conditions of non-formal and informal education that contribute to the professional and personal development of physical education teachers are considered as a multi-level system

of interaction of the object, subject, and environment in which the need for self-development is formed and develops. Stimulation of self-development, as one of such conditions, is characterized by the unity of purpose, content, forms, methods, techniques, and means of activity of the leader and other subjects, in accordance with psychological and age characteristics, individual style of activity, experience, gender differences, and the specifics of innovative activity.

Key words: non-formal education, informal education, physical education teacher, professional development, personal self-development.

Дата першого надходження статті до видання: 11.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 18.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 05.05.2026

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

